

EMIL VIŠŇOVSKÝ:

Veda ako sociokultúrna praktika

Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2019, 246 s.

Monografia profesora Emila Višňovského s názvom *Veda ako sociokultúrna praktika*, ktorá vyšla v roku 2019, rozširuje sériu publikačných aktivít z oblasti filozofie vedy a metodológie vied na Slovensku. Za posledné obdobie vyšlo niekoľko významných monografií, ktoré sa venujú teoretickej reflexii vedy. Z textov, ktoré sa zaoberali konkrétnou špecifickou problematikou možno uviesť *Moderné teórie vysvetlenia a príčinnosti* (2008) od E. Zeleňáka, *O definíciách a definovaní* (2010) od autorského kolektívu L. Bielika, F. Gahér, M. Zouhar a *Abstrakcia a idealizácia* (2016) od J. Halasa. Z všeobecných publikácií možno spomenúť *Úvod do metodológie spoločenských vied* (2011) od V. Černíka a J. Viceníka a novšiu prácu *Metodologické aspekty vedy* (2019) od L. Bielika.¹ Na rozdiel od vyššie uvedených prác, ktorých ťažiskom je analytická tradícia, Višňovský pristupuje k filozofickému skúmaniu vedy z pozície paradigmy pragmatizmu. Texty zaradené do jeho monografie sú silno podmienené filozofiou pragmatizmu, no v jednotlivých stadiách Višňovský vychádza z rôznych jeho fáz, podôb a protagonistov. Pozrime sa preto, čo prináša takáto perspektíva pri skúmaní vedy a čo nám môže prezradiť o povahe vedy.

Text knihy vznikol z viacerých starších publikovaných aj nepublikovaných textov, štúdií a konferenčných príspevkov, ktoré boli pripravované v rámci rôznych príležitostí. Preto každá z desiatich kapitol obstojí aj ako samostatný celok, zaoberajúci sa špecifickým problémom. Jednotlivé kapitoly na seba teda nadväzujú tematicky voľnejšie a celkový záber problémov a okruhov je tak oveľa širší a bohatší, ako sa môže zdať z názvu knihy. Samozrejme, že Višňovského text zdôrazňuje otázku vedy ako ústrednú tému, no jednotlivé kapitoly sa zaoberajú aj širším kontextom výsledkov vedy, vedeckej činnosti a jej povahy. Okrem formulovania základných východísk pragmatistickej pozície filozofie vedy prostredníctvom skúmania vedy ako ľudskej spoločenskej činnosti autor tematizuje aj dôsledky takéhoto chápania vedy, či už pre vnútornú povahu jej mechanizmov, alebo pre jej hodnotu vo vzťahu k iným ľudským činnostiam, najmä k filozofii.

---

¹ Podrobnejší komentár k Bielikovej knihe *Metodologické aspekty vedy* pozri recenznú štúdiu P. Cmoreja: K problémom metodológie empirických vied. Ku knihe L. Bielika *Metodologické aspekty vedy* (Cmorej 2020).

Višňovský sa v širšej perspektíve zamýšľa aj nad vplyvom vedy na obraz človeka o sebe či na jej úlohu vo vzdelávaní. Autor monografie nepristupuje k problému vedy systematicky (axiomaticko-deduktívne) v zmysle výstavby všeobecnej teórie vedy. Jednotlivé kapitoly tak nestavajú krok za krokom na zisteniach predchádzajúcich kapitol, ako to býva zvykom v monotematických (analytických) monografiách. V jeho úvahách o vede sa prelínajú viaceré perspektívy a prístupy, preto sa autor nedotýka výlučne len oblasti filozofie vedy. Višňovský toto skúmanie zasadzuje aj do úvah o povahe filozofického skúmania, človeka a spoločnosti, ale aj slovenskej akadémie a vedy. Preto stručne predstavíme každú kapitolu osobitne a neskôr sa bližšie pozrieme na niektoré z nich, najmä na tie, čo súvisia so samou povahou filozofického skúmania vedy.

V prvej polovici textov (kap. 1 – 5) môžeme badať určitý lineárny myšlienkový postup, oscilujúci okolo definovania pojmu vedy. V prvých dvoch kapitolách *Filozofia vedy v klasickej pragmatizme a Neopragmatistická filozofia vedy* Višňovský za pomoci kratších medailónov hlavných predstaviteľov pragmatizmu (C. S. Pierce, W. James, J. Dewey) a neopragmatizmu (R. Rorty, P. Kitcher) v základných črtách formuluje svoje pragmatistické východisko filozofického skúmania vedy. Na základe rekonštrukcie filozofie vedy jednotlivých autorov Višňovský načrtáva pragmatistickú filozofiu vedy. Tretia kapitola *Veda ako sociokultúrna praktika* tvorí jadro úvah o povahe vedy. Višňovského úvahy upriamujú pozornosť na analýzu vedeckých praktík a na chápanie vedy ako spoločenskej a kultúrnej praktiky, ktorej obsahom sú dve formy transakcií: kauzálne transakcie a významuplné transakcie. Všeobecnému poňatiu pojmu praxe sa venuje štvrtá a piata kapitola *K pragmatistickej filozofii praxe a Sociálne praktiky a normy*. Prvá má za cieľ ukázať neudržateľnosť tradičnej dichotómie teória-prax a Višňovský v nej naznačuje, ako je možné chápať teóriu a teoretizovanie ako určitý druh praktickej činnosti. V druhej Višňovský rekonštruje pragmatistický pojem praktík R. Brandoma a na základe neho poukazuje na ich implicitný normatívny charakter.

Druhá polovica textov (kap. 6 – 10) je tematicky heterogénna, vetví sa do predstavenia príbuzných špecifických problémov a vytvára skôr mozaiku dôsledkov Višňovského chápania vedy, charakterizovaného v prvých kapitolách. Šiesta kapitola *Vedecká filozofia ako jednota pragmatizmu a semiotiky* nanovo premýšľa vzťah a komplementárne pôsobenie vedy a filozofie na pozadí raných projektov C. S. Peircea: semiotiky ako vedy a pragmatizmu ako filozofie. Ich tradičné antagonistické postavenie Višňovský odmieta a načrtáva ich jednotné chápanie ako možné riešenie pre budúci projekt semiotizácie filozofie. K myšlienkam C. S. Peircea a R. Rortyho sa Višňovský vracia aj v siedmej kapitole *Intuícia a imaginácia z pohľadu metafilozofie pragmatizmu*. Rovnaké hodnotenie, odmietanie konceptu intuície a akceptáciu imaginácie pre vedu a ľudské poznanie vôbec Višňovský nachádza v odlišných zdôvodneniach oboch autorov, ktoré vychádzajú z riešenia a kritiky parciálnych problémov v oblasti epistemológie

(zdravý rozum, kritika fundacionizmu a reprezentacionizmu atď.). Úlohe vedy pri vytváraní filozofie človeka i etiky jeho premien a presahov prirodzenosti sa venujú ôsma kapitola *Veda a pragmatistický obraz človeka* a deviata kapitola *Transhumanistický perfekcionizmus verzus pragmatický humanizmus*. V poslednej desiatej kapitole *Participatívna demokracia v edukačnej praxi* na pozadí Deweyho klasického diela *Demokracia a edukácia* (1916) Višňovský rozvíja chápanie človeka ako spoločenskej bytosti v procese vzdelávania, na ktorom sa podieľa celá komunita recipročne, a to bez mocenského a ekonomického aparátu.

Vráťme sa však k Višňovského charakterizácii vedy ako spoločenskej a kultúrnej činnosti. Načo vôbec potrebujeme takýto filozofický pojem vedy? Existuje veľa disciplín, ktoré rozvíjajú a opisujú vedu nielen zvnútra a analyticky, ale aj v rôznych vzťahoch, a odkrývajú pozadie vedy: história vedy, sociológia vedy, ekonómia vedy alebo antropológia vedy. Všetky ale operujú v rámci vlastného vnútorného vedeckého aparátu skúmania. Višňovský však zdôrazňuje potrebu všeobecného filozofického pojmu, „... to, čo potrebujeme, je *veda s ľudskou tvárou*“ (Višňovský 2019, 161). Parafrázu prevzatú z politického diskurzu nemáme však chápať v jej úzkej konotácii „odtotalizovania“ vnútorných mechanizmov vedy, jej postupov bádania a štruktúry výskumu. Vo Višňovského texte zaznievajú minimálne tri veľmi dôležité roviny, ako túto parafrázu a zároveň požiadavku čítať: problematizácia objektivity skúmania, zbožšťovanie epistemickej autority a význam vedy pre ľudstvo. Všetky tri roviny úzko súvisia s normatívnym charakterom Višňovského pojmu veda. Po prvé, nič ako objektívne vedecké poznávanie ukotvené „v abstraktnom, izolovanom karteziánskom subjekte“ (Višňovský 2019, 8) neexistuje, tvrdí Višňovský. Veda je praktikou, a tým je ľudskou praktikou teda vykonáva ju človek so svojimi možnosťami a dispozíciami v určitom spoločenstve a kultúrnom kontexte. Po druhé, popri vede ako ľudskej praktike existujú aj ďalšie iné ľudské praktiky: umenie, politika, náboženstvo atď. Popri týchto praktikách existujú aj otázky a situácie, v ktorých sa človek nachádza a na ktoré mu nevie, a z princípu ani nemôže dať odpoveď sama veda. Je nepopierateľné, že veda hrá v našej modernej spoločnosti zaslúženú úlohu epistemickej autority. Takisto má nezastupiteľný prínos pri vytváraní moderného obrazu sveta a svetonázoru jednotlivca. Jej praktické využitie v technológiách, v medicíne alebo urbanizme atď., sa ukázali ako najefektívnejšie a najspoľahlivejšie prístupy k riešeniu veľkej časti problémov moderného človeka. No Višňovský upozorňuje pred prílišným adorovaním vedy a pred hrozbou scientizmu: varuje pred dogmatickým pritakávaním vede. Aj k vede treba pristupovať kriticky a neustále sa zaoberať jej situáciou vo svete, pretože aj veda môže zlyhať, myliť sa, alebo byť nástrojom zneužitia a moci. Po tretie, veda sama osebe neexistuje v nejakom vzduchoprázdne, jestvuje a realizuje sa v ľudskom spoločenstve a konaní. Preto je namieste pýtať sa, v čom spočíva hodnota

vedy pre ľudstvo. Višňovský sa spolu s Rousseauom v pozmenenej podobe znovu pýta, či prispel pokrok vied a umení k humanizácii ľudstva (Višňovský 2019, 11).

Monografia *Veda ako sociokultúrna praktika* tak na seba vzala širokospektrálny pohľad na filozofickú reflexiu vedy. Okrem teoretických úvah Višňovský na viacerých miestach komentuje aj situáciu v slovenskej komunite vedcov, ako aj aktuálne dianie a trendy vo vede (napr. významný obrat k dátam a ich úlohe pri riešení vedeckých otázok). Niektoré myšlienky sú však formulované len v rovine prvotných úvah, bez podrobnejšej analýzy. Príkladom môžu byť kritické názory na „dataizmus“ ako súčasnú modlu (pozri Višňovský 2019, 172 – 173). Pritom podrobnejší pohľad na využitie dát, dátovej vedy, strojového učenia a počítačového spracovávanía „big data“ veľmi jasne ukazuje efektívnosť, praktickú využiteľnosť, a najmä spoľahlivosť takto získaných výsledkov vedy napríklad pri medicínskej diagnostike alebo ekologickom prístupe k urbanizácii atď.

Višňovského text, zdá sa, na niektorých miestach príliš akcentuje riešenia pragmatizmu voči ostatným (analytickým, pozitivistickým) prístupom k skúmaniu vedy. Tieto miesta tak môžu vytvárať dojem falošnej alternatívy. Všetky vyššie spomenuté problémy a otázky sa dajú vidieť v širšom obraze a jednoznačne treba povedať, že podobné témy rozoberá aj analytická filozofia vedy, čo v textoch knihy zaznieva slabo. Dichotómiu pragmatizmus vs. logický pozitivismus možno považovať už za spor v dejinách filozofie. Je pravdou, že pragmatizmus sa formoval v začiatkoch aj v takejto „protichodnej“ situácii (pozri 1. a 2. kapitolu), ale nie je už v súčasnej diskusii jediný, ktorý akcentuje témy falibilizmu, hodnotovo podmienenej štruktúry vedeckého poznania a poznávania alebo problematiku noriem vo vede a vedeckom skúmaní či pri fungovaní vedeckého spoločenstva a inštitúcií. Napriek tomu Višňovského pragmatistický pohľad na skúmanie povahy vedy je v našom prostredí originálny a silno fundovaný podrobnou znalosťou tohto filozofického krídla.

Michal Valach

Literatúra

- CMOREJ, P. (2020): K problémom metodológie empirických vied. Ku knihe L. Bielika Metodologické aspekty vedy. *Filozofia*, 75 (10), 873 – 891. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2020.75.10.5>
- VIŠŇOVSKÝ, E. (2019): *Veda ako sociokultúrna praktika*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Michal Valach
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: m.valach@exitmusic.org
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3148-316X>